

JAARBOEK

VAN HET

EUROPEES

GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN

PENNINGKUNDE

20
16

INHOUDSTAFEL

Verantwoordelijken van het EGMP	I
Afdelingen van het EGMP	II
Verslag van de AV van het EGMP FV in Tienen (28/V/2016)	VI

Laurens AERNOUT	
Misslagen met incuse eigenschappen	1
Luk BEECKMANS <i>ET AL.</i>	
Een muntdepot uit de vroege 20 ^{ste} eeuw in Heverlee (Vlaams-Brabant)	11
Hendrik DE BACKER	
Een loden penning van de Onze-Lieve-Vrouw-kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Waver	27
Hendrik DE BACKER & Raf VAN LAERE	
Brabantse of Mechelse draken in een kleine muntschat van Borgloon uit de tweede helft van de 12 ^{de} eeuw	31
Willy GEETS	
Maximiliaan, feodaal monarch, en zijn efemere muntslag in Mechelen (1485-94)	39
Arnaud GRISPEN	
Een bijzondere Portugees/Nederlandse vondst op Vlaamse bodem	81
Paul HUYBRECHTS	
De productie van Paul Huybrechts – Een selectie van recente creaties	85
Jan MOENS	
Leopold Wiener verstrooid?	115

Eddy SCHUTYSER

- Munten gevonden op de site van het 'Blauw Kasteel' of
Beverhoutshof in Moerbrugge 117

Huguette TAYMANS

- De prijspenningen van de Academie voor Schone Kunsten
te Gent van 1830 tot 1914 149

Luc VAN EECKHOUDT

- Sint-Christoffel, de beschermheilige van de reizigers en de auto-
mobile op medailles van de eerste helft van de twintigste eeuw –
Een bijdrage tot de religieuze numismatiek 179

Luc VAN EECKHOUDT

- Bert Gerresheim's medailles van Pater Friedrich Spee von
Langenfeld sj 195

RECENSIES

- AIMÉ HAECK, *De kleine Brabantse denieren van de dertiende
eeuw* (Willy Geets) – Jean-Claude MARTINY, *De eerste grote
zilveren munten in Vlaanderen* (Raf Van Laere) – Rudy DILLEN,
Kempisch noodgeld tijdens WO I (René Waerzeggers) 205

BRABANTSE OF MECHELSE DRAKEN IN EEN KLEINE MUNTSCCHAT VAN BORGLOON UIT DE TWEEDE HELFT VAN DE 12DE EEUW

Hendrik DE BACKER & Raf VAN LAERE *

IN OKTOBER 2015 VOND DANY TIELENS met zijn metaaldetector in Borgloon op een akker, waarop jarenlang een fruitplantage gestaan heeft, een klompje van vijf samengekoekte zilveren denieren uit de tweede helft van de 12de eeuw. Twee munttypes zijn erin vertegenwoordigd, die doorgaans worden toegeschreven aan Godfried III, hertog van Brabant (1142-1190). De vondst is in de Centrale Archeologische Inventaris geregistreerd onder het nummer Borgloon 209915. Hoewel de beide munttypes uit deze vondst al meer dan anderhalve eeuw gekend zijn, blijft de juiste toewijzing ervan nog steeds onzeker.

* Met dank aan de vinder van de muntschat, de heer Dany Tielens, die tevens de foto's voor deze bijdrage verzorgde.

In 1850^[1] publiceert Charles Piot een pas gevonden muntschat uit Sart-Bernard (nu deelgemeente van Assesse), provincie Namen. Het juiste aantal gevonden munten is niet gekend maar bedroeg minstens 222^[2] waarvan 12 denieren met een gehelme buste en 71 denieren met een draak, types die ook in de vondst van Borgloon voorkomen. Hij vraagt Alex Pinchart om gravures van de munten te maken om bij zijn artikel te voegen. Van bij de aanvang van zijn uitvoerig historisch onderbouwde bijdrage beklemtoont Piot uitdrukkelijk het hypothetisch karakter van zijn identificaties en vraagt om commentaar vanwege andere numismaten. Het jaar nadien signaleert Piot nog enkele munten uit dezelfde vondst^[3]. Hij wijst de munten van de types met gehelme buste en met draak toe aan de graven van Namen, voornamelijk omdat hij op de munten met de gehelme buste **NAM** of een variant meent te kunnen lezen. Ook op de munten met de draak meent hij eveneens **NAM** te kunnen onderscheiden. Als bijkomend argument voor deze toewijzing verwijst hij naar een veronderstelde band tussen de patroonheilige van Namen – de aartsengel Michael – en de draak^[4]. Beide types schrijft hij toe aan Boudewijn v van Henegouwen, die in 1188 Namen veroverd en er vanaf december van dat jaar als markgraaf regeert tot aan zijn overlijden in 1195.

Hoewel de gravures van Pinchart de lezingen van Piot niet altijd lijken te bevestigen, zullen beide onderlegde numismaten ongetwijfeld van gedachten gewisseld hebben over de toewijzing van de munten.

Renier Chalon herneemt in 1860 deze toewijzingen in zijn overzichtswerk over de muntslag in Namen, hoewel hij eraan toevoegt dat er geen enkel bewijs werd geleverd^[5]. In een supplement dat in 1870 verschijnt blijft zijn mening onveranderd, en signaleert hij een denier waarop de draak zijn vleugels lijkt verloren te hebben, zodat hij veel weg heeft van een leeuw^[6].

Bijna een decennium later publiceert Raymond Serrure een muntschat die een achttal jaar eerder gevonden werd in de omgeving van Leuven en die zowel denieren van het type met gehelme buste als met een draak bevatte^[7]. Van de

[1] C. PIOT, Notice sur un dépôt de monnaies trouvé dans la province de Namur. In *Revue de la numismatique belge* 4, 1850, p. 56-74, pl. v.

[2] A. HAECK, *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België (750-1433) ...*, Bruxelles 1996 (*Cercle d'études numismatiques. Travaux* 13), p. 72-73, nr. B17 vermeldt 222 stukken en plaatst de verbergingsdatum tussen 1189 en 1195; J.-L. DENGIS, *Trouvailles et trésors monétaires en Belgique. II. Province de Namur. Du moyen âge à 1794*, Wetteren 2009 (*Moneta* 101), p. 59, nr. 135, Sart Bernard 1, geeft dezelfde data.

[3] C. PIOT, Notice sur trois monnaies inexpliquées du comté de Namur. In *Revue de la numismatique belge*, sér. 2, 1 (1851), p. 154-161, pl. II.

[4] PIOT, *op. cit.* [n. 1], p. 68-69.

[5] R. CHALON, *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur*, Bruxelles 1860, p. 39-41

[6] R. CHALON, *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur. Suppléments*, Bruxelles 1870, p. 9-10.

[7] R. SERRURE, Lettre à M. Chalon, président de la Société royale de numismatique. In *Revue de la numismatique belge* 35, 1879, p. 79-85.

muntschat, die een drietal kilogram woog, konden slechts 17 exemplaren van het type buste met helm en 32 van het draak type bestudeerd worden^[8].

Door de fragmenten van de legendes van verschillende exemplaren van het type met de gehelmde buste te combineren slaagt Serrure erin de legende te reconstrueren, en leest hij op de voorzijde † DVX L[ovani] GEOFRID[vs] en op de keerzijde † HAINRICVS. Hierdoor kan hij dit type toewijzen aan Godfried III, hertog van Brabant en aan zijn zoon Hendrik I die vanaf 1183 mederegent is.

Voor de denieren met een draak kan Serrure echter geen betekenisvolle legende reconstrueren. Op de keerzijde wordt alleen de letter M herhaald: † M † M † M † M. Afgaande op de stijl besluit hij dat ook dit type Brabants lijkt te zijn. Meer nog, hij situeert de herkomst ervan in de streek Leuven-Brussel. Om de draak als beeldenaar te kunnen verklaren oppert Serrure, net als voordien Piot, een aantal algemene beschouwingen zonder echter te kunnen ontsnappen aan het feit dat draken in de middeleeuwse ideeënwereld meestal een negatieve associatie oproepen^[9]. Een van zijn suggesties lijkt echter veel waardevoller. Hij trekt er namelijk de aandacht op dat de heren van Mechelen een draak als embleem voerden. De bron waarnaar hij verwijst – een medaille van het begin van de 17de eeuw – is echter erg laattijdig. Het is net in de periode waarin de munten van het draaktype geslagen werden dat de invloed van de Berthouts, heren van Grimbergen en Brabantse vazallen, in Mechelen, op dat ogenblik Luiks bezit, sterk toenam. Het oudste wapen van Mechelen – in feite het wapen van de familie Berthout – werd ten laatste vanaf het einde van de 15de eeuw gehouden door twee griffioenen die in sommige bronnen ook wel voor draken doorgingen^[10].

Ondanks het feit dat Serrure zelf uiterst voorzichtig is en de munten van het draaktype niet expliciet aan Mechelen wil toewijzen, lijkt een dergelijke toewijzing niet onrealistisch te zijn. Wie de munten sloeg blijft echter een open vraag. Het lijkt immers onwaarschijnlijk dat de hertog van Brabant op Luiks territorium zelf munt liet slaan. Wellicht waren het de Berthouts, die net in die periode hun conflict met Brabant hadden bijgelegd, die in hun pas gewonnen machtsbasis, namelijk de heerlijkheid Mechelen, munt hebben geslagen.

Door deze munten in zijn standaardwerk over Brabantse munten op te nemen lijkt Alphonse de Witte zich aan te sluiten bij het standpunt van Serrure. Hij wijdt een afzonderlijk hoofdstuk aan een groep penningen uit de periode van de Godfried en maar integreert deze echter niet in zijn werk^[11]. Integendeel, de

[8] A. HAECK, *op. cit.* [n. 2], p. 72, nr. B16 plaatst de verbergingsdatum tussen 1183 en 1190; J.-L. DENGIS, *Trouvailles et trésors monétaires en Belgique. v. Province du Brabant. Du moyen âge à 1794*, Wetteren 2010, (*Moneta* 111), p. 46, nr. 95. Leuven I, geeft dezelfde data.

[9] E. LUCCHESI PALLI, *Drache*. In: E. KIRSCHBAUM e.a. (eds), *Lexikon der christlichen Ikonographie* 1, Freiburg im Breisgau, 1968, kol. 516-524.

[10] Zie ook L. VAN DEN BERGH, *Catalogue descriptif des monnaies, méreaux, jetons & médailles frappés à Malines ou ayant trait à son histoire*, Mechelen 1889, p. 4-7, 87.

[11] A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant ... I*, Anvers 1894 (*Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique. Série in 4°, 1*), p. 28-31

Witte trekt uitdrukkelijk de aandacht op hun slordige afwerking en op afwijkende epigrafische kenmerken waardoor ze verschillen van de overige Brabantse munten uit die periode. De denieren met draak brengt hij onder meer in verband met een slecht gekende vondst uit Duffel (provincie Antwerpen) ^[12], waarin denieren voorkwamen met een vogel in dezelfde houding als de draak met op de keerzijde een nauw verwante legende $\dagger M \dagger M \dagger M \dagger M / \dagger MAM \dagger MAM / \dagger MOM \dagger MOM$ of $\dagger MDM \dagger MDM$. Hij meldt tevens dat sommige numismaten – de naam van Serrure wordt niet vermeld – deze munten aan Mechelen toewijzen ^[13].

De Mey, die twee types draak meent te kunnen onderscheiden, is – zonder duidelijke argumentatie – van oordeel dat zowel het type met buste als dat met draak aan Godfried I moeten toegeschreven worden ^[14].

Joseph Ghysens laat er echter geen twijfel over bestaan dat het gaat om Brabantse uitgaven, en dateert de munten tussen 1164 en 1183, hoewel dit in tegenspraak lijkt te zijn met de keerzijdelegende die zowel Serrure als de Witte op sommige exemplaren menen te kunnen lezen ^[15].

De toewijzing van de denieren met buste aan Godfried III lijkt vast te staan. Ze dateren uit de laatste jaren van zijn regering, en de legende op een aantal exemplaren wijst er bovendien op dat ze werden geslagen nadat zijn zoon Hendrik als mederegent aangesteld was omdat Godfried zelf naar het Heilig Land vertrok.

De toewijzing van de deniertjes met draak is echter veel problematischer. Namen lijkt definitief uitgesloten, terwijl Mechelen, ondanks alle voorbehoud vanwege Serrure en de Witte, een valabele kandidaat blijft ^[16]. Indien we die optie behouden, dan betekent dit echter dat stedelijke emblemen al vroeger op Brabantse munten zouden verschijnen dan tot nog toe aangenomen wordt. Draken komen net in deze periode ook buiten Brabant voor, onder meer op een groep die Antoon Cruysheer, zij het op een wel erg smalle basis, toeschrijft aan Floris III, graaf van Holland (1154-1190) ^[17]. Hoe dan ook, de vraag blijft open wie de muntheer was. Afwerking, epigrafie en het ingeschulpte kruis op de keerzijde pleiten immers tegen een 'zuiver' Brabantse productie.

^[12] A. HAECK, *op. cit.* [n. 2], p. 68, nr. B11 plaatst de verbergingsdatum tussen 1164 en 1183; J.-L. DENGIS, *Touvailles et trésors monétaires en Belgique. XIV. Province d'Anvers*, Wetteren 2012, (Moneta 149), p. 57, nr. 35 Duffel III, digue de la Nêthe, geeft dezelfde data.

^[13] R. SERRURE, *Dictionnaire géographique de l'histoire monétaire belge*, Bruxelles 1880, p. 232 is echter genuanceerder dan de Witte laat uitschijnen.

^[14] J. DE MEY, *Les monnaies des ducs de Brabant (1106-1467)*, Watermael 1974² (*Numismatic pocket* 1), p. 9-10.

^[15] J. GHYSSENS, *Essai de classement chronologique des monnaies brabançonnes depuis Godefroid 1er (1096-1140) jusqu'à la duchesse Jeanne (1355-1406)*, Bruxelles, 1983, p. 5.

^[16] Ook V. TOURNEUR wijst Mechelen af in een lezing op 3 juli 1938 voor het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek, *RBN CL* (1938), p. 111.

^[17] A. CRUYSHEER, De Nederlandse oorsprong van de drakenmunten. Analyse en verklaring van een muntserie. In: *De Beeldenaar* 39 (2015), p. 121-124 en A. CRUYSHEER, Leeuwen, draken en duivels. Zeldzame munten van het graafschap Holland (?). In: *De Beeldenaar* 37 (2013), p. 85-87.

Spijtig genoeg verschaft de vondst van Borgloon op dit vlak geen nieuwe elementen. De samenstelling van deze kleine vondst lijkt echter wel de Brabantse 'connectie' van de verschillende munttypes te bevestigen.

Indien we de hoger aangehaalde lezing van de keerzijdelegende van het type met buste door Serrure aanvaarden, dan dateert de meest recente munt uit deze vondst van ten vroegste eind 1183. Vermits munten van Hendrik I, hertog van Brabant (1190-1235), ontbreken, mogen we aannemen dat de muntvondst ten laatste kort na 1190 in de bodem terecht kwam. Het is daarbij onduidelijk of het om een met opzet verborgen kleine schat gaat, dan wel om een verloren beursje.

Catalogus (de munten worden op ongeveer vier keer de ware grootte afgebeeld)

1. Ø 14,9 mm – massa 0,78 g – stempelstand ?

Vz.: de lineair uitgevoerde buste naar rechts toont een langwerpige hoofd, getooid met een onduidelijk hoofddeksel dat klaarblijkelijk geen helm is maar waarschijnlijk een (graven)muts; het geheel is omsloten door een cirkel; rondom twee parelcirkels met ertussen de legende: **† DV** [

Kz.: breedarmig kruis gekantonneerd met telkens (?) een ringetje waarvan er maar twee zichtbaar zijn; het geheel is omsloten door een cirkel; rondom twee parelcirkels met ertussen onleesbare resten van een legende.

De voorzijde is goed bewaard en vertoont nauwelijks sporen van corrosie.

2. Ø 15 mm – massa 0,70 g – stempelstand ?

Vz.: een draak naar links, de kop met opengesperde muil is naar achter gewend, de staart is naar binnen gekruld; het geheel is omsloten door een parelcirkel

Kz.: breedarmig kruis waarvan de armen gedeeltelijk uitgeschulpt zijn, alternerend gekantonneerd met een ringetje en een breedarmig andrieskruis; het geheel is omsloten door twee parelcirkel met ertussen resten van een legende:]+ []+ [

Het stuk is licht uitgebroken en vertoont sporen van corrosie op de keerzijde.

3. Ø 14,8 mm – massa 0,72 g – stempelstand ?

Vz. en Kz. zoals munt 2.

Licht uitgebroken; corrosie, vooral op de keerzijde

4. \varnothing 14,2 mm – massa 0,68 g – stempelstand ?

Vz. en Kz. zoals munt 2.

Slordige muntslag; resten van corrosie.

5. \varnothing 14 mm – massa 0,69 g – stempelstand ?

Vz. en Kz. zoals munt 2.

Licht uitgebroken; sterke corrosie waardoor de beeldenaar van de voorzijde virtueel onherkenbaar is.